

ПРАВАТА НА ЧОВЕКА В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 2003 Г.

Годишен доклад на Български хелзинкски комитет
март 2004 г.

Съдържание:

<i>Въведение</i>	1
<i>Право на живот</i>	2
<i>Изтезания, нехуманно и унижително третиране, свръхупотреба на сила от правоприлагащите органи</i>	3
<i>Право на свобода и сигурност на личността</i>	7
<i>Независимост на съдебната власт и справедлив процес</i>	8
<i>Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията</i>	9
<i>Свобода на изразяването, свобода на медиите</i>	11
<i>Право на неприкосновеност на личния и семейния живот</i>	14
<i>Свобода на сдружаването и мирното събрание</i>	15
<i>Условията в местата за лишаване от свобода</i>	16
<i>Защита на малцинствата, агресивен национализъм и ксенофобия</i>	20
<i>Правото на убежище</i>	21
<i>Правата на жените</i>	24
<i>Дискриминация към хората с увреждания</i>	25

Въведение

През цялата 2003 г. България бе управлявана от коалиционното правителството на Националното движение Симеон Втори (НДСВ) на бившия български монарх Симеон Сакскобурготски и Движението за права и свободи (ДПС) – политическата партия, подкрепяна от основната част от българските турци, част от български говорещите мюсюлмани и част от ромите. През октомври-ноември се състояха избори за местни органи на властта, които бяха свободни и честни. На тях управляващото НДСВ не успя да затвърди своя успех от парламентарните избори и спечели значително по-малко места, отколкото тежестта му на най-голяма парламентарно представена политическа сила предполагаше.

Положението с човешките права в България през 2003 г. постигна известни успехи в няколко сфери, свързани предимно с подобряването на законодателната и

институционалната рамка за тяхната защита. През септември парламентът прие *Закона за защита от дискриминация*, който представлява значителен напредък в борбата с дискриминацията в редица сфери на социалния живот. Законът, който влезе в сила от 1 януари 2004 г. установява административен орган с ефективни правомощия да разследва и да наказва прояви на дискриминация. Той също така значително подобрява законодателната рамка за съдебната защита и обръща бремето на доказване на дискриминацията от жертвата към извършителя. Законът съответства на *Директиви 2000/43 и 2000/78* на Европейската комисия. През май парламентът прие *Закона за омбудсмана* (в сила от 1 януари 2004 г.), който установява официална система на застъпничество в случаите, когато с действие или бездействие се засягат или нарушават правата и свободите на гражданите от държавните и общинските органи и техните администрации. През април бяха направени изменения в *Закона за закрила на детето*, с които настаняването на дете в семейство на роднини или близки, в приемно семейство или в специализирана институция стана възможно само с решение на съда. С това се сложи преграда пред произвола при настаняването на деца в институциите и се въведе допълнителни гаранции за защита на интересите на детето.

В редица сфери обаче положението с човешките права в България отбеляза застой, а в други, като например правото на убежище и свободата на изразяване – дори регрес. Много от старите проблеми със законодателството и практиката останаха да стоят така остро през 2003 г., както и през предходните години. През 2003 г. Европейският съд по правата на човека в Страсбург произнесе десет осъдителни решения срещу България, една част които се основаваха на вече преодолени проблеми в системата на правораздаване. Друга част обаче засягаха продължаващи проблеми със законодателството и практиката, които очакват своето решаване.

1. Право на живот

Законодателните и практически гаранции за защита правото на живот в България през 2003 г. продължиха да бъдат под равнището на международните стандарти. През февруари парламентът промени член 80 от *Закона за Министерството на вътрешните работи*, който позволява употреба на огнестрелно оръжие при задържане на лице, извършващо или извършило дори дребно престъпление или за предотвратяване на бягство на лице, задържано за извършено дори дребно престъпление. Промяната обаче бе незначителна и не приведе в съответствие този законодателен акт с международните стандарти и по-специално с принцип 9 от *Принципите на ООН за употреба на сила и огнестрелно оръжие от правоприлагащите органи*. И през 2003 г., както и през предходните години, този сериозен проблем със законодателството породил убийства и осакатявания на хора в резултат на свръхупотреба на огнестрелно оръжие от органите на реда. Както и в предходните години, ромите бяха свръхпредставени сред жертвите на подобни инциденти.

През 2003 г. най-малко двама души бяха убити в резултат на свръхупотреба на огнестрелно оръжие от правоохранителните органи при изпълнение на техните

служебни задължения. И двата случая не бяха разследвани адекватно, а служителите на реда, които извършиха убийствата, не бяха подведени под отговорност. На 26 март 2003 г. 28-годишният ром Ангел Симеонов беше прострелян и убит при опит за сечене на дърва в местността “Ридо” край Самоков. Въпреки наличието на свидетел, който идентифицира убицеца като горски стражар, разследването на убийството не доведе до повдигане на обвинение. Наказателното производство по случая е спряно на 25 септември с постановление на Софийска окръжна прокуратура. На 9 октомври 2003 г. един полицейски служител – районният инспектор на град Съединение, капитан Манчев, простреля и уби пред дома му шизофреника Петко Кошничарски. Мъжът тормозел семейството си и след като роднините му потърсили помощ от полицията и Бърза помощ, в дома му пристигнал капитанът, придружен от трима полицаи и медицински лица, за да го отвеждат в психиатричен стационар. Кошничарски излязъл с брадва срещу тях и след няколко предупредителни изстрела във въздуха капитан Манчев го прострелял смъртоносно в гърдите, без преди това да са направени каквито и да било опити за неговото задържане. На 8 декември следственото дело бе приключено и предадено на прокурор с мнение за липса на престъпление. Следователят прецени, че огнестрелното оръжие е употребено в съответствие със закона. Веднага след убийството тогавашният директор на Национална служба “Полиция” генерал Васил Василев награди капитан Манчев за отлично справяне със служебните му задължения.

На 18 октомври в ареста на Окръжна следствена служба – Пловдив почина 21-годишният ром Илия Йорданов, задържан на 14 октомври в кв. “Столипиново” за притежание на наркотици. Въпреки предупрежденията, отправени от него и от роднините му към служителите в следствената служба, че е болен от диабет, той почина в ареста в резултат на неадекватна медицинска помощ. Преди смъртта му в килията на два пъти е идвала “Бърза помощ”, но лекарите преценили, че не се налага хоспитализация. Тройната съдебно-медицинска експертиза установи смърт вследствие на усложнения от диабета. Следственото дело по случая завърши с постановление за прекратяване на наказателното производство, тъй като “деянието не представлява престъпление”.

2. Изтезания, нечовешко и унижително отнасяне и наказание, свръхупотреба на сила от правоприлагащите органи

Изтезанията, нечовешкото и унижително отнасяне и наказание продължиха да бъдат сериозен проблем в България през 2003 г. Изтезанието не е специфичен наказателен състав в системата на българското наказателно правораздаване, както изисква чл. 4 от *Конвенцията на ООН срещу изтезанията*. Българските съдилища продължават да приемат като доказателства твърдения, изтръгнати чрез изтезания в нарушение на чл. 15 от Конвенцията. В края на ноември четирима души бяха осъдени за убийството на бившия премиер Андрей Луканов. Съдът установи, че част от доказателствата, на които се основава обвинението, са изтръгнати чрез изтезания по време на тяхното полицейско задържане. Въпреки това, съдът прие и основа своята присъда на тези показания поради това, че впоследствие те били

потвърдени пред следователя. Подсъдимите се отказаха от показанията си пред съда и поискаха те да бъдат изключени от доказателствата поради това, че са изтръгнати с изтезания. Срещу служителите на МВР, участвали в изтезанията има образувано наказателно производство, което обаче не приключи до края на годината.

През годината БХК проведе обстойни наблюдения на дисциплинарната практика в местата за лишаване от свобода и на дейността на полицията в светлината на правата на човека. Двете наблюдения бяха осъществени след споразумения съответно с Главна дирекция “Изпълнение на наказанията” и Национална служба “Полиция” и завършиха с публикации.¹

В изследването си на дисциплинарната практика в местата за лишаване от свобода БХК констатира сериозни проблеми с условията в местата за изтърпяване на дисциплинарните мерки и особено в зоните за повишена сигурност, местата за изолация и за изтърпяване на доживотни присъди. Почти без изключение условията, в които се държат осъдените до живот в българските места за лишаване от свобода, са нечовешки и унижителни. Много често такива са и материалните условия в наказателните килии и в килиите за административно изолиране. В няколко затвора БХК констатира проблеми с употребата на сила и помощни средства от надзорно-охранителния персонал на затворите. Особено сериозен бе този проблем в Бургаския затвор. Липсата на единна система на документиране на случаите на употреба на сила и помощни средства на свой ред допринася за използването им като неформални средства за наказване. БХК също така констатира, че произволът в упражняването на дисциплинарната власт, при липса на адекватни механизми на контрол и съдържане, понякога е равносилен на нечовешко и унижително наказание.

В решението си по делото *Янков срещу България* от 11 декември 2003 г. Европейският съд по правата на човека в Страсбург намери нарушение на чл. 3 от *Европейската конвенция за правата на човека* в случай на налагане на дисциплинарни мерки на затворник през 1998 г., при което неговата коса е била остригана преди наказването му с наказателна килия. Съдът намери, че тази мярка е равносилна на унижително наказание. Той също така намери нарушение на чл. 13 от Конвенцията в това, че съществуващият правен режим на дисциплинарната практика в местата за лишаване от свобода не предвижда ефективно вътрешно правно средство за защита на нарушени човешки права в случаите на налагане на подобни дисциплинарни мерки.²

В изследването си за правата на човека и дейността на българската полиция БХК събра данни за многобройни и разнообразни случаи на изтезания и малтретиране на задържани в поделенията на МВР. В хода на изследването, БХК направи за пореден път анкета в местата за лишаване от свобода върху представителна извадка от 620 лишени от свобода, чиито досъдебни производства са започнали след 1 септември 2001 г. Изследването показва тенденция към намаляване на оплакванията от употреба на физическа сила и помощни средства при арестуването и вътре в полицейското управление. През 2003 г. делът на

---

¹ БХК, *Дисциплинарна практика в местата за лишаване от свобода в България*, София, 2003 г.; БХК, *Правата на човека и дейността на българската полиция*, София, 2004 г.

² Case of *Yankov v. Bulgaria*, Application no. 39084/97, Strasbourg, 11 December 2003.

оплакващите се от насилие вътре в полицейското управление бе с 6% по-нисък отколкото през 2002 г. (37% срещу 43%), а делът на оплакващите се от употреба на сила по време на задържането – с 1% по-нисък (30% срещу 31%). Въпреки тази низходяща тенденция, която може да се проследи през последните пет години, делът на оплакващите се от незаконна употреба на сила остава твърде висок.

На 23 юли 2003 г. Министерството на вътрешните работи прие *Инструкция № I-167* за реда за действие на полицейските органи при задържането на лица в структурните звена на МВР, за оборудването на местата за настаняване на задържани лица и реда в тях. Като цяло, приемането на тази инструкция бе една положителна стъпка преди всичко с мерките, които тя налага за предотвратяване на изтезанията, нечовешкото и унижително отношение по време на полицейското задържане. Инструкцията не съдържа подробна уредба за случаите на употреба на физическа сила и огнестрелно оръжие, препращайки просто към ЗМВР (чл.8). Тя обаче задължава полицейските служители, които са станали свидетели на неправомерна употреба на физическа сила, изтезание или нечовешко и унижително отношение спрямо задържано лице, да се намесят с цел да ги предотвратят като незабавно уведомят за това своя началник (чл.10). Тя изисква срокът за задържане по ЗМВР да се зачита от “момента, в който на лицата бъде ограничено правото на свободно придвижване” (чл.12). С чл.18 се регламентират задълженията на органите, които задържат лица да ги запознават с техните права да ползват медицинска помощ, адвокатска защита, информиране на роднини или други близки лица за своето задържане, както и да обжалват пред съда законността на задържането. За целта задържаните лица попълват специални декларации, като един екземпляр се оставя у тях. В случай на извършване на медицински преглед по време на задържане, на задържаните лица се предоставя копие от медицинския документ. Ако в резултат от медицинския преглед възникнат основания за съмнения за неправомерна употреба на физическа сила, помощни средства или оръжие, служителят, който придружава лицето по време на прегледа е длъжен да докладва за това на началника на структурното звено на МВР (чл.20, ал.9). Чл.19 от инструкцията компенсира недостатъка на ЗМВР като изисква причините за задържането да се съобщават на задържаните лица на разбираем за тях език.

Инструкция № I-167 установява норми за оборудване на местата за настаняване на задържани лица. В тях трябва да има нар или легло (чл.63, ал.2). За тъмната част от денонощието трябва да се осигури завивка (чл.63, ал.3). Помещенията за задържане трябва да се осигуряват с постоянна вентилация и достъп до естествена светлина (чл.73), а в помещенията за задържане на малолетни и непълнолетни трябва да има спално бельо, маса със столове, шкаф, сапун и кърпи. В помещенията за водене на разпит не бива да има “подозрителни предмети” – “дървени палки, дръжки от метли, бухалки, метални прътове, парчета от плътен електрически кабел, имитация на огнестрелни оръжия или ножове и други предмети, които могат да бъдат използвани с цел насилие или да създадат впечатление за заплаха спрямо задържаното лице” (чл.80, т.5).

Посещенията на изследователите на БХК в полицейските управления и прегледът на документацията по задържането показаха, че практиката е все още далеч от изискванията на *Инструкция № I-167*. Уведомяването за правата и подписването на декларацията от задържаните е твърде формално. Единични са

случаите, в които задържаният е поискал достъп до адвокат още от момента на задържането и преглед от лекар по негово желание. От прегледаните 5791 декларации, само в 10% от тях е декларирано желание от страна на задържаните да ползват адвокатска защита. По подобен начин стои и въпросът с уведомяването на близките за мястото и условията на задържане – само 16% от задържаните са декларирали подобно желание. Понякога декларацията се попълва от служител на полицейското управление и само се подписва от задържаното лице. Материалните условия в много от помещенията за задържане също бяха далеч от стандартите на инструкцията.

Достъпът до адвокат и до независима медицинска експертиза в условията на задържане продължават да бъдат сериозни проблеми в българската система на наказателно правораздаване. Анкетата на БХК в местата за лишаване от свобода показва значителен напредък в достъпа до адвокатска защита по време на съдебното производство, но почти никакво подобрене на досъдебното производство. Делът на обвиняемите, които съобщават, че не са имали адвокат по време на досъдебното производство е почти същият (около 50% от анкетираните) какъвто бе и техният дял отпреди реформата на *Наказателно-процесуалния кодекс* от 1999 г., която се предполагаше да внесе значително подобрене на ситуацията.

Прегледи на задържаните лица се извършват в около една пета от посетените от БХК полицейски управления. Единични са случаите, в които това става от лекар по желание на самия задържан. Когато се извършват, това става най-често от териториалните звена за спешна помощ, които не винаги оставят някаква медицинска документация за резултатите от прегледа, а когато оставят, тя най-често само се прилага към преписката и в много редки случаи се предоставя копие на задържания.

На 4 декември Европейският съд по правата на човека в Страсбург намери нарушение на чл. 3 от Конвенцията по делото *М. Ч. срещу България*.³ Делото се отнася до изнасилване на непълнолетна, при което извършителите не бяха привлечени към наказателна отговорност поради това, че не са били налице доказателства за оказана физическа съпротива от страна на пострадалата, като скъсани дрехи или наранявания по тялото. Съдът прие, че изискването на следствието и прокуратурата за наличие на доказателства за физическа съпротива от страна на пострадалата е лишило пострадалата от адекватна защита срещу сериозно посегателство срещу физическата ѝ неприкосновеност, каквото представлява изнасилването. Съдът прие също така, че фокусирайки разследването върху наличието на физическа съпротива, когато разследва случай на изнасилване, държавата е нарушила своето задължение по член 3 на Конвенцията за адекватно разследване на нечовешкото и унижително отнасяне

Положението в институциите за настаняване на психично болни не се промени съществено през 2003 г. Правителството вложи средства за подобряване на материалните условия в някои от домовете за социални грижи. Един от най-лошите от тях, този в село Драгаш войвода, бе преместен в ремонтирана сграда в друго населено място. Но и през 2003 г. БХК продължи да се натъква на институции, в които домуващите бяха подложени на нечовешко и унижително отнасяне. Един

---

³ Case of *M.C. v. Bulgaria*, Application no. 39272/98, Strasbourg, 4 December 2003.

такъв случай бе Домът за възрастни с деменция в София, в който през годината починаха общо 64 души, близо 2/3 от всички домуващи, в резултат на липса на адекватни грижи и нечовешко отношение. Незаконната употреба на физическа сила, имобилизациите и фиксиранията продължиха да бъдат практика в много институции. Програмите за рехабилитация и социална интеграция, доколкото изобщо ги имаше, бяха твърде оскъдни и засягаха много ограничен брой домуващи. В много от домовете липсваше адекватна медицинска грижа.

3. Право на свобода и сигурност на личността

И през 2003 г. не бяха взети никакви мерки за промяна на законодателството, уреждащо принудителното настаняване в психиатрично заведение за освидетелстване след решението на Европейския съд по правата на човека в Страсбург по делото *Върбанов срещу България*. Настаняването в психиатрични стационари за експертиза с оглед установяване необходимостта от задължително лечение продължи да става с постановление на прокуратурата. Срокът за настаняване обикновено е едномесечен, а по изключение – до три месеца. Законопроектът, който Министерството на здравеопазването подготви още през 2002 г. не бе приет от парламента през 2003 г.⁴ На 31 юли страсбургският съд се произнесе по поредното дело, включващо принудително настаняване за експертиза – *Кепенеров срещу България*, по което отново намери нарушение на чл. 5 от *Европейската конвенция за правата на човека*.⁵

Настаняването в социални домове на лица с психични разстройства продължи да бъде проблем от гледна точка на гаранциите срещу произвол при упражняването на правото на лична свобода. Тези настанявания стават по административен ред, без съдебен контрол и, както БХК нееднократно отбеляза в процеса на своето наблюдение, са често произволни. През април бяха приети изменения в *Закона за закрила на детето*, с които настаняването на дете в институциите за деца стана възможно само с решение на съда. Никакви подобни промени обаче не бяха направени на процедурата за настаняване в институции на възрастни.

Процедурата по настаняване на деца във възпитателните училища-интернати (ВУИ) и в социално-педагогическите интернати (СПИ) за деца, чиято свобода е ограничена с цел възпитателен надзор, не бе реформирана през годината. Тя продължи да става с решения на местните комисии за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните като само в случаите на настаняване във ВУИ има формален преглед на тяхното решение от съд. Адвокат в производството не се допуска. През септември правителството внесе в Народното събрание законопроект за изменение и допълнение на *Закона за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните*, с който се подобрява процедурата по настаняването във ВУИ и СПИ с оглед нейното съответствие с международните стандарти. Законопроектът обаче не преодолява проблема с неяснотите в определянето на “противообществена проява”, както и

---

⁴ Виж *Правата на човека в България през 2002 г.*, Годишен доклад на БХК, март 2003 г.

⁵ Case of *Keperenov v. Bulgaria*, Application no. 39269/98, Strasbourg, 31 July 2003.

двойнствената роля на комисиите за борба с противообществени прояви, която създава излишна усложненост и обърканост на процедурите.

4. Независимост на съдебната власт и справедлив процес

След отмяната в края на 2002 г. от Конституционния съд на измененията в *Закона за съдебната власт*, през 2003 г. в страната не бяха предприети сериозни законодателни инициативи, които да преодолеят проблемите на структурата и функционирането на съдебната система. През есента на 2003 година беше постигнато изменение на Конституцията, откриващо възможност за въвеждане на по-стриктни стандарти за отчетност в работата на магистратите, но законодателните промени в съответствие с конституционните изменения тепърва предстоят. Основните проблеми включват: продължителността на производствата по наказателни и по граждански дела; ниската ефективност на изпълненията на съдебните решения по граждански дела; липсата на адекватна информационна система, даваща възможност за проследяване на движението на делата; неадекватната правна помощ по граждански и по наказателни дела и корупцията.⁶

През април и през октомври Европейският съд по правата на човека в Страсбург произнесе своите решения по делата *Китов срещу България* и *С.Х.К. срещу България*.⁷ И по двете дела съдът намери нарушение на чл. 6 от *Европейската конвенция за правата на човека*, в първия случай заради прекомерната продължителност на наказателното, а във втория случай – заради прекомерната продължителност на гражданското производство.

Изследването на БХК сред 620 лишени от свобода, чиито досъдебни производства са започнали след 1 септември 2001 г. показва известно подобрене на техния достъп до адвокатска защита по време на съдебната фаза. И там обаче значителна част от подсъдимите, които впоследствие попадат в затвора, участват в производството без адвокат. Изследването обаче не показва никакво подобрене на достъпа до адвокатска защита по време на досъдебното производство, където делът на обвиняемите, които съобщават, че не са имали адвокат е същият (около 50% от анкетираните), какъвто беше преди реформата на наказателния процес от 2000 г.⁸

През годината не бе променено законодателството, свързано с процедурата за експулсиране на чужденци след решението на Европейския съд по правата на човека в Страсбург по делото *Ал Нашиф срещу България* от 2002 г. Тогава съдът установи, че съществуващата забрана за съдебен контрол върху заповедите за експулсиране на чужденци по *Закона за чужденците* е в нарушение на чл. 13 от *Европейската конвенция за правата на човека*.

5. Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията

---

⁶ Виж *Правата на човека в България през 2002 г.*, Годишен доклад на БХК, март 2003 г.

⁷ Case of *Kitov v. Bulgaria*, Application no. 37104/97, Strasbourg, 3 April 2003; Case of *S.H.K. v. Bulgaria*, Application no. 37355/97, Strasbourg, 23 October 2003.

⁸ Виж също *Изтезания, нечовешко и унижително отношение и наказание, свърхупотреба на сила от правоприлагащите органи*.

В края на 2002 г. българският парламент прие нов *Закон за вероизповеданията*. Той, както и старият закон, ограничава правото да се изповядва религия в противоречие с международните стандарти и установява една рамка за функциониране на вероизповеданията, която ги дискриминира в сравнение с нерелигиозните организации. Законът също така привилегирова Българската православна църква, която се предполага да получи статут на юридическо лице по силата на закона спрямо другите вероизповедания, които получават статут на юридическо лице от Софийски градски съд. Целта на приемането на закона бе да се преодолее чрез административна принуда схизмата в Българската православна църква като се постигне официализиране на едно от крилата в нея, това на патриарх Максим.⁹ Законът предвижда вече регистрираните по стария ред вероизповедания да запазят статута си на юридически лица при пререгистрацията в съда.

След приемането на *Закона за вероизповеданията* няколко народни представители се обърнаха към Конституционния съд с искане да обяви за противоконституционни няколко разпоредби, свързани с привилегирования статут на Българската православна църква и с възможностите за ограничаване на права от вътрешните правила, ритуали и обреди на вероизповеданията. Това бяха само една част от разпоредбите на закона, които противоречат на *Конституцията* и на разпоредбите на международното право. През юли Конституционният съд се раздели на шест съдии, които подкрепиха искането и пет съдии, които го отхвърлиха. В резултат, оспорените разпоредби останаха в сила, тъй като по *Конституция* Конституционният съд може да взема решения с най-малко седем от гласовете на съдиите.

Прилагането на *Закона за вероизповеданията* през 2003 г. разкри някои от неговите сериозни дефекти. То не успя да изпълни дори тези цели, които привържениците му си поставиха с неговото приемане. Синодът на патриарх Максим не подаде искане за пререгистрация в Софийски градски съд и не получи от него решение, с което да легитимира себе си като представител на Българската православна църква. Това на практика блокира възможността този синод да регистрира местни поделения в общините, тъй като за регистриране на местни поделения чл. 19, ал. 3 на закона изисква изрично съдебно решение за регистрация на вероизповеданието и неговото централно ръководство. През септември Софийски градски съд прекрати производството за регистрация на т. нар. "алтернативен синод" поради липса на процесуална легитимация на заявителя. Така в резултат към края на годината и двете крила на Българската православна църква останаха без регистрация.

Мюсюлманското вероизповедание не успя да регистрира избраното през декември ново ръководство, начело с новоизбрания главен мюфтия г-н Фикри Хасан. Молбата за пререгистрация в съда бе оспорена от неговия дългогодишен съперник г-н Недим Генджев, който твърди, че в същия ден на същото място е

---

⁹ Виж повече за анализ на рестриктивните и дискриминационни разпоредби на новия закон в: *Правата на човека в България през 2002 г.*, Годишен доклад на БХК, март 2003 г.; Krassimir Kanev, "The New Bulgarian Religious Law: Restrictive and Discriminatory", in: *European Yearbook of Minority Issues*, Vol. 2, 2002/3.

провел легитимна мюсюлманска конференция. Съдът блокира временно банковите сметки на Мюсюлманското вероизповедание до приключване на спора.

С изключение на Българската православна църква, пререгистрирането в Софийски градски съд на останалите признати вероизповедания мина безпроблемно и приключи в началото на 2003 г. Освен тях, през годината бяха регистрирани и няколко нови вероизповедания, с което общият им брой (включително нерегистрираното православно) към края на годината достигна 36. Няколко други нови са в процес на регистрация. Много по-трудно преминава регистрирането на местни поделения. Макар *Законът за вероизповеданията* да не задължава вероизповеданията да регистрират местни поделения, тяхната дейност по места е на практика невъзможна без подобна регистрация, която се извършва от служители в общините. В много общини продължават да действат приети през миналите години противозаконни наредби, с които дейността на вероизповеданията в тях се обвързва с наличието на местна регистрация. Чл. 19, ал. 2 от закона постановява, че местната регистрация става “в условията на уведомителен режим”. Самият закон обаче определя формални условия, неизпълнението на които може да доведе до отказ от регистрация. Към тях Дирекция “Вероизповедания” на Министерски съвет добави електронен формуляр, който разпрати по общините, след което регистрацията на местните поделения стана още по-бюрокраична. Понастоящем почти всички големи вероизповедания имат нерегистрирани местни поделения, което сериозно затруднява дейността им по места. А някои от тях, като например Свидетелите на Йехова, още не са успели да регистрират местни поделения в половината от общините, в които имат последователи.

Независимо от нерешения проблем с легитимността на ръководството на Българската православна църква, синодът на патриарх Максим в няколко случая употреби насилие и други незаконни действия в опитите си да подчини алтернативния синод и да завземе неговата собственост. Официалните власти останаха безучастни към тези актове. По сведения на алтернативния синод, за периода 2002-2003 г. от представители на синода на Максим са незаконно завзети най-малко шест църкви и един манастир. В най-драстичното от тези незаконни завземания, във Варна през февруари, група охранители и свещеници на митрополит Кирил от синода на Максим превзеха храма “Св. Атанасий” и изгониха популярния свещеник отец Любомир Попов от алтернативния синод. В последствие ключовете от храма бяха върнати на старите собственици, но на 20 май той отново бе разбит и превзет, този път окончателно.

През 2003 г. нетрадиционните вероизповедания в България продължиха да бъдат обект на дискриминация в много сфери на тяхната дейност. На 24 май Евангелската петдесятна църква в Шумен стана обект на погром. От неизвестни извършители с камъни бяха счупени 17 стъкла на църквата. През юни жители на бургаския кв. “Славейков” обявиха, че се вдигат на бунт срещу строеж на молитвен дом на Свидетелите на Йехова. Протестите продължиха няколко дни и предизвикаха дискриминационни коментари срещу Свидетелите на Йехова от местни политици и общински служители. Свидетелите на Йехова замразиха строителството на молитвения дом. През ноември във Варна един американски пастор бе пребит от млади националисти, при което получи сериозни наранявания.

Извършителите на това престъпление, които са известни, не бяха наказани. През декември кметът на община Стамболийски забрани на Църквата на адвентистите от седмия ден да провежда религиозни беседи в с. Йоаким Груево. Той обоснова отказа си с наличие на подписка от 41 жители на селото срещу “сектата”. Както и в други години, служители на общинската полиция и на местната власт в няколко града наложиха глоби на активисти на Свидетелите на Йехова заради мирна религиозна дейност.

През годината БХК получи сведения за ограничаване правото на свобода на религията на някои нетрадиционни за България мюсюлмански вероизповедания. През март в ромския квартал в Пазарджик бяха арестувани двама представители на мюсюлманското сдружение “Халифат” по обвинения в ислямски фундаментализъм. Тези обвинения обаче не станаха основание за по-нататъшно наказателно преследване. През май по сведения на пресата и на полицията органите на реда осуетили “нерегламентирана сбирка на мюсюлмани, попаднали под влиянието на ливанско ислямско течение” в Южна България. БХК не успя да получи повече детайли за характера, причините и начина на “осуetyване” на тази сбирка.

Представители на няколко протестантски групи се оплакаха от дискриминационния режим на налагане на местните данъци. Имотите на тези групи се облагат с данъци като промишлени предприятия тогава, когато православните храмове не плащат нищо или плащат значително по-малко. Неправославните вероизповедания трябва да плащат данъци върху даренията, които получават от чужбина, дори когато са хуманитарна помощ или книги.

През май парламентът направи изменения в *Закона за замяна на военските задължения с алтернативна служба*. С тях срокът на мирновременната алтернативна служба бе намален от два пъти по-дълъг от наборната военна служба на един път и половина по-дълъг от нея. Отпадна възможността за удължаване на срока на алтернативната служба като дисциплинарно наказание. Наред с това обаче в закона бяха въведени и някои допълнителни ограничения. Решенията за замяна на военната служба, както и налаганите дисциплинарни наказания бяха изключени от съдебен контрол. Промените на закона не засегнаха съществено съществуващите и преди това неразумни и дискриминационни ограничения в правата на отбиващите алтернативна служба като: невъзможността алтернативната служба да се отбива в нестопански организации; забраната за религиозна и атеистична пропаганда; забраната на отбиващите алтернативна служба да членуват в синдикални организации и да участват в синдикални действия, както и забраната им да се кандидатира за изборни длъжности.

6. Свобода на изразяването, свобода на медиите

2003 година бе една от най-тягостните за свободата на изразяване в България. В тази сфера през годината бяха установени два прецедента. На 6 ноември Съветът за електронни медии (СЕМ) за пръв път от началото на демократичните промени заличи регистрацията на телевизионен оператор, с което ефективно го постави извън закона и го принуди да спре излъчванията. На 11 декември Европейският съд

по правата на човека в Страсбург за пръв път осъди България за нарушаване на правото на свобода на изразяване по делото *Янков срещу България*. Двата сериозни проблема със свободата на изразяване в България – контролът на властите над зависимите от тях медии и наказателното преследване за обида и клевета – продължиха да се проявяват и през 2003 г.

По делото *Янков срещу България* ЕСПЧ намери нарушение на чл. 10 от *Европейската конвенция за правата на човека* в случай със затворник, който бе наказан с настаняване в наказателна килия в продължение на седем дни заради умерено обидни бележки по отношение на системата на правосъдието и на затворническата администрация, които той е направил в непредназначен за публикуване ръкопис. Ръкописът бе конфискуван от затворническата администрация през март 1998 г. преди срещата на затворника с неговия адвокат.¹⁰

През 2003 г. продължиха сериозните проблеми с регулирането на електронните медии. Съветът за електронни медии не изпълняваше основните си функции по издаване на лицензии на частните оператори и не изпълняваше контролните си функции по отношение на БНТ. Липсата на процедура за лицензиране продължи да създава несигурност за частните електронни медии. През годината продължиха и опитите на парламентарното мнозинство да наложи контрол над медиите чрез приемане на нов закон, регулиращ електронните медии. През февруари група народни представители от управляващото мнозинство внесоха в парламента нов законопроект, който представляваше поредния опит от медийната регулация да се отстранят едни и на тяхно място да се сложат нови хора. Приемането на този законопроект щеше да доведе до сериозно ограничение на журналистическата независимост на работещите в БНР и БНТ. Предлаганата в него институционална схема с нейните зависимости и функции застрашаваше медийната регулация, нейните органи, контрола върху спазването на закона, лицензирането, управлението, финансирането и програмното съдържание на т.нар. обществени медии и превръщаше всички радио-телевизионни оператори, целия пазар на електронните медии в зложници на имащите в един или друг момент надмощие партийно-политически и на съпътстващите ги икономически интереси. Всички медийни организации разпознаха в предложението нов/стар законопроект за радио и телевизия още по-съкрушителен удар срещу медийната регулация, при все по-очевидната невъзможност развитието ѝ да бъде обърнато трайно и необратимо във върнатата посока. Новият законопроект срещна силната съпротива на журналистите и бе отхвърлен от парламента през май, но напрежението сред журналистическата общност и сред радио-телевизионните оператори остана и бе допълнително изострено с репресивните мерки срещу телевизия “Ден” през есента.

Формалният повод за заличаването на регистрацията на “Юниън телевижън”, която излъчва телевизия “Ден” от СЕМ през ноември бе разпространяването на етническа и религиозна вражда от телевизионния оператор чрез едно от предаванията си: “От телефон до микрофон” на Ник Щайн. Самото предаване се характеризира с активна обратна връзка със своите зрители, които са различни по политическа, етническа и религиозна принадлежност. То даде трибуна на остри квалификации, част от които бяха на етническа основа и бяха направени от самия

---

¹⁰ Case of *Yankov v. Bulgaria*, Application no. 39084/97, Strasbourg, 11 December 2003.

водещ. Той също така не винаги реагираше с необходимата доза професионализъм и отговорност към изказванията в хода на живия диалог. Преди да отнеме регистрацията на телевизията, СЕМ наложи глоба от 15 000 лева (7 500 евро) на оператора, твърде висока за българския стандарт. Налагането на тази глоба възбуди остри критики в предаването спрямо СЕМ и управляващото мнозинство, които станаха основната причина за налагането на втората мярка – заличаването на регистрацията. Тя бе наложена без да се проследи ефекта от глобата и бе очевидно непропорционална. Бурната обществена и медийна реакция принуди СЕМ да отмени мярката си. Въпреки това, казусът “Ден” и цензорските действия на медийните надзорници поставиха остро въпросите не само за предавания, които противоречат на добрите нрави и подбуждат към етническа ненавист, но и за гарантиране на правото на свобода на изразяване. Недозрялата медийна регулация у нас показва и своето пренебрежение към журналистическата професия. На улицата, макар и временно, останаха над 80 журналисти и работници в “Ден”, основната част от които не бяха свързани с предаването на Ник Щайн и не носеха никаква отговорност за него. Сплашващият ефект от драстичните действия на СЕМ задълго ще продължава да отеква сред онези, в чието задължение влиза да информират обществото за всички събития и факти.

Подмяната на ръководството и професионалния състав на Българската телеграфна агенция (БТА) бе друг елемент от политиката на управляващото мнозинство да контролира медиите. Тя бе осъществена през 2002 г.¹¹ От края на 2002 – началото на 2003 г. новият генерален директор г-н Стоян Чешмеджиев започна уволнения в агенцията без каквито и да е обявени критерии, под предлог, че щатът е раздут. Останаха в тайна решенията на атестационните комисии, които уж са “преценявали” кой трябва да бъде уволнен и кой не. Бяха прекратени договорите на много журналисти, включително на такива с 30-годишен стаж и с безсрочни договори, като например Зоя Христова, заместник-главен редактор на “Международна информация”. Ликвидира се звеното за информация от чужбина и остана тя да се подготвя само от преводачи. Ликвидирани бяха длъжностите “репортер” и “редактор”, за да се открият новите “журналист” и “координатор” с цел на тях да се назначават нови хора. Съкратена бе длъжността главен секретар, за да бъде отстранена дългогодишната служителка на БТА г-жа Яна Кожухарова. На 10 февруари журналисти и синдикални организации от БТА разпространиха протестна декларация срещу безпринципните уволнения и започнаха публични протестни действия. Над 200 служители от БТА, предимно журналисти, се включиха в протестите. Те продължиха близо месец и половина и доведоха до оставката на генералния директор на БТА. Избраното след това ново ръководство на агенцията възстанови на работа повечето от уволнените.

Наказателното преследване за обида и клевета, което в България се осъществява по частен ред, продължи да бъде проблем през годината. Различните съдилища в България възприемаха по различен начин принципите на свободата на словото. Някои от тях ги интерпретираха в полза на журналистите и произнасяха оправдателни присъди. Такъв бе случаят с отмяната през май от Окръжния съд в Монтана на осъдителната присъда-глоба на журналиста и собственик на местното

---

¹¹ Виж: *Правата на човека в България през 2002 г.*, Годишен доклад на БХК, март 2003 г.

радио “Монтана” Павел Николов, издадена на 17 юни миналата година от местния районен съд. По подобен начин през юни бе оправдана журналистката Екатерина Джугубурия. В други случаи обаче съдилищата произнасяха тежки присъди, които имаха смразяващ ефект върху свободата на словото. През януари Бургаският окръжен съд осъди на втора инстанция журналистката Катя Касабова да заплати общо 7 472 лева (включващи глоба, граждански иск и съдебни такси) за серия от публикации във вестник “Компас”, в които уличава в корупция членове на комисия по приема на деца с увреждания в елитни училища. Български хелзинкски комитет, Българската медийна коалиция, както и международната организация Article 19 прочетоха в решението на Бургаски окръжен съд две неща: че журналистите трябва да премълчават уликите за корупция, дори когато те са такива, че обосновават образуването на наказателно производство; че нито добросъвестността, нито защитата на обществен интерес могат да оправдаят един журналист, който дори не твърди, че някой е подкупен, а само че има улики за това. И в този случай съдът отказа да се съобрази и с присъщата функция на медиите да разпространяват информация по проблеми от обществен интерес и да бъдат трибуна на обществен дебат.

През август Иван Гаргавелов, секретар на обявената за противоконституционна партия ОМО “Илинден-ПИРИН”, бе глобен от Районния съд в Гоце Делчев по *Указа за борба с дребното хулиганство* със 100 лева заради обидни думи, които казал на фолкзвездата Николина Чакърдъкова. Думите включваха обвинения, че пее македонски песни, които представя за български.

7. Право на неприкосновеност на личния и семейния живот

На 4 декември Европейският съд по правата на човека в Страсбург обяви своето решение по делото *М. Ч. срещу България*.¹² Съдът намери нарушение на чл. 8 от *Европейската конвенция за правата на човека* в случая с изнасилване на непълнолетно момиче от двама пълнолетни мъже. Съдът прие, че съсредоточаването на националното следствие и прокуратура изключително върху търсенето на доказателства за физическо насилие върху жертвата, без да вземат предвид комплекса от психологически и социални фактори, които обуславят възможността за упражняване на принуда е лишило пострадалата от адекватна защита, с което освен член 3 на Конвенцията е нарушено и правото на неприкосновеност на личния живот.

През годината законодателството за експулсиране на чужденци не се промени. Така българското правителство не отговори на решението от 2002 г. на Европейския съд по правата на човека в Страсбург по делото *Ал Нашиф срещу България*. По това дело съдът намери нарушение на чл. 8 от *Европейската конвенция за правата на човека* в случай с експулсирането на чужденец, което засегна неговата възможност да контактува със семейството си.¹³

---

¹² Case of *M.C. v. Bulgaria*, Application no. 39272/98, Strasbourg, 4 December 2003.

¹³ Виж също *Независимост на съдебната власт и справедлив процес*.

8. Свобода на сдружаването и на мирното събрание

През 2003 г. в България не настъпиха сериозни изменения във възможността за упражняване на правото на сдружаване и на мирно събрание. Много групи имаха възможност да се събират мирно и да организират най-разнообразни публични мероприятия, включително и срещу политиката на правителството. Както и през изминали години, правото на свобода на сдружаване и на мирно събрание бе ограничавано по отношение на непопулярни групи и организации в противоречие с международните стандарти.

Българските граждани с македонско самосъзнание отново бяха дискриминирани по отношение на тяхното право на сдружаване и на мирно събрание. През 2003 г. те получиха възможност да проведат своите чествания на 20 април (по случай годишнината от убийството на Яне Сандански) и на 2 август (по случай годишнината от Илинденското въстание). На 12 септември обаче ОМО Илинден не успя да проведе поклонение пред жертвите на македонския геноцид в Благоевград пред паметника на Гоце Делчев. Организацията уведоми кмета на града още на 28 август, но получи забрана. Отказът бе обжалван в срок, но съдът не разгледа жалбата, която спира действието на забраната. Проявата бе в края на краищата забранена с постановление на Районна прокуратура – Благоевград.

Освен българските македонци, забрана на публични мероприятия получиха и няколко други групи. На 15 февруари Софийска община отказа шествие на кюрдска група срещу войната в Ирак. Няколко души от организаторите на проявата бяха натикани в автомобили и откарани в 3 и 4 РПУ в София. Някои от тях бяха бити. Най-малко един от участниците има медицинско свидетелство за побоя. На 11 март Борис Найденов, ромски лидер от Видин, бе задържан и обвинен по няколко текста от *Наказателния кодекс*, включително за разпалване на етническа омраза, във връзка със зимните протести на видинските роми срещу спиранията на тока.¹⁴ Впоследствие той бе освободен, а някои от обвиненията отпаднаха.

През март Софийски градски съд отказа да регистрира нова политическа партия, Обединена македонска общност – партия за интеграция, развитие и икономически напредък, създадена от български македонци преди местните избори. Съдът се позова на неуредици в документите, но истинската причина бе нежеланието да се регистрира партия на македонци.

В края на годината правителството подготви изменения в *Закона за събранията, митингите и манифестациите*, който предвижда редица ограничения на правото на мирно събрание в противоречие с международните стандарти, включително забрана за провеждане на всякакви публични прояви около Народното събрание, както и на такива с използване на транспортни средства в населени места и за блокиране на улици и пътища, което може да създаде “затруднения, по-големи от обичайните за останалите участници в движението”. Този законопроект бе внесен в Народното събрание през януари 2004 г.

9. Условието в местата за лишаване от свобода

---

¹⁴ Виж *Защита на малцинствата, агресивен национализъм и ксенофобия*.

Към 1 януари 2004 г. в българските затвори и затворнически общежития са били настанени общо 10 066 лишени от свобода, от които 325 обвиняеми и 1536 подсъдимии. В сравнение с предходната година броят на обвиняемите и подсъдимите е намалял, но броят на осъдените в затворите се е увеличил с 11 %. С измененията и допълненията на *Закона за изпълнение на наказанията* (ЗИН) от 2002 г. бе разширен обхватът на лишените от свобода, които могат да бъдат настанявани в затворнически общежития. Това доведе до увеличаване на броя на лишените от свобода в общежитията от открит тип от 482 в края на 2002 г. на 569 към 1 януари 2004 г. Още по-голямо беше увеличението през годината на лишените от свобода в общежитията от преходен тип, в които броят им от 672 нарасна на 1084.

Въпреки тези положителни промени, поради увеличаване общ брой на затворниците през 2003 г., проблемът с пренаселеността на корпусите на затворите и на общежитията от закрит тип остана нерешен. Наблюдението на БХК на материалните условия през 2003 г. показва, че в повечето корпуси на затворите за рецидивисти и в две от затворническите общежития от закрит тип средно на лишен от свобода в спалните помещения се падат от 1,3 до 2 кв. м. В писмо до БХК с номер 5349-1 от 18 юли 2003 г. г-н Петър Василев, главен директор на Главна дирекция "Изпълнение на наказанията" към Министерство на правосъдието изтъкна, че в българското законодателство не са регламентирани задължителни стандарти за необходимата жилищна площ на помещенията за настаняване на лишени от свобода. В бивша училищна сграда на ЗО "Кремиковци", която през 2003 г. бе преустроена за нуждите на жилищен корпус на общежитието, в някои от спалните помещения на площ от 26 кв. м. съжителстваха по 18-20 лишени от свобода (на лишен от свобода се падаха по около 1,3-1,4 кв.м.). Всички обитатели на килиите ползват една баня и една тоалетна, като в по-голямата част от времето през деня в санитарния възел няма течаща вода. С малки изключения положението и в останалите килии беше същото. Въпреки че в общежитието са настанени нерцидивисти, които би трябвало да изтърпяват присъди при по-облекчени условия в сравнение с рецидивистите, недостигът на коридорно пространство бе наложил практиката килиите да са постоянно заключени през деня. През декември нетърпимите битови условия и режима на постоянно заключване принуди 19 от лишените от свобода да обявят гладна стачка. Допълнителен повод за протест според стачкуващите бяха неясните правила за превод в затворническо общежитие от преходен тип. Въпреки че бяха изпълнили изискванията за преместване в ЗО "Казичене", което е от преходен тип, администрацията отказваше да инициира превод и не уведомяваше лишените от свобода каква е причината за това. Двама от стачкуващите съобщиха също, че служители от общежитието са им искали пари, за да подпомогнат превеждането им в ЗО "Казичене". Няколко месеца по-рано, пак в ЗО "Кремиковци", 176 лишени от свобода поставиха подписите си под петиция до министъра на правосъдието. Единственото им искане беше представителите на съдебната власт в комисията, която е компетентна да взема решения за условно-предсрочно освобождаване, да обективират критериите си за преценка при решаване на всеки конкретен случай.

В няколко други затвора положението с пренаселеността и липсата на адекватна жилищна площ бе подобно. В ЗО от закрит тип “Атлант” в гр. Троян в килия с площ от 55 кв. м. бяха настанени 31 лишени от свобода (средно по 1,77 кв.м. на всеки обитател). Подобно бе положението и в по-голямата част от килиите на общежитието. В Първа група на затвора в гр. Бургас в килии с площ от около 26 кв. м. бяха настанени от 14 до 18 души. В част от затворите и общежитията се е наложило в най-пренаселените килии леглата да се монтират на три етажа.

Състоянието на санитарните възли в затворите е много занемарено. В повечето от корпусите, в които са настанени рецидивисти, на етаж има по две до четири тоалетни, които се използват средно от по 100 души. Подобно е положението с умивалниците и баните. В затворите, в които отделните килии нямат санитарни възли, лишените от свобода са принудени да ползват кофи за тоалетни нужди през нощта.

Липсата на достатъчно финансови средства и пренаселеността продължиха да обуславят и проблемите с недостига на постелен инвентар в затворите. Състоянието на дюшеци, одеала, чаршафи, както и на униформените дрехи е лошо. В повечето затвори липсата или лошото състояние на нощните шкафчета, масите, столовете и шкафовете за лични вещи са сериозни проблеми. Според проведените от БХК интервюта с лишени от свобода храната продължава да е в оскъдно количество и с лошо качество, а медицинското обслужване е незадоволително. През лятото на 2003 г. Министерски съвет издаде Постановление № 159 за определяне на медицинските центрове към затворите като лечебни заведения по смисъла на чл.5, ал.1 от *Закона за лечебните заведения* (ЗЛЗ), както и Правилник за устройството и дейността им. Избраната форма по *Закона за лечебните заведения* предполага в тях да се извършва само специализирана медицинска помощ съгласно чл.16 от ЗЛЗ, като оставя вакуум в първичната медицинска помощ.

През 2003 г. БХК публикува обстоен анализ на дисциплинарната практика в българските места за лишаване от свобода.¹⁵ Основните констатации в него бяха, че липсата на ясни законови процедури, свързани с констатирането на нарушения, налагането на наказания, обжалването на наказанията и трайните административни изолации на затворници създават предпоставки за произвол от страна на администрацията. Изтърпяването на изолации в наказателни килии и трайното изолиране в някои от затворите имат характер на нечовешко или унижително отношение. Същото се отнася за условията за живот в някои от зоните с повишена сигурност, в които се настаняват затворници на строги режими и осъдени с доживотни присъди. Един от сериозните проблеми, засегнат в публикацията, бе свързан със случаите на малтретиране в някои от затворите. През първата половина на 2003 г. в затвора в гр. Бургас БХК установи използване на физическа сила и помощни средства срещу затворници в мащаби, значително по-големи от тези в другите затвори. След подаден сигнал от БХК ГД “Изпълнение на наказанията” извърши инспекция в затвора, която установи, че служителите от надзорно-охранителния състав не отричат използването на физическа сила и помощни средства, но при всеки отделен случай са спазили изискванията на закона. Към отговора на ГД “Изпълнение на наказанията” бяха приложени рапорти и

---

¹⁵ БХК, *Дисциплинарна практика в местата за лишаване от свобода в България*, София, 2003 г.

обяснения, дадени от служители и лишени от свобода към датата на извършване на инспекцията. Инспекторите не бяха открили в затвора документи, относими към датите и конкретните инциденти, за които бе сигнализирано. В поправителния дом за непълнолетни в гр. Бойчиновци също бяха констатирани случаи на упражняване на насилие от страна на надзирателите. Само в един от случаите след проверка е било установено, че жалбоподателят имал белези от насилие и че служителят е използвал палка, без да опише това в докладната си записка. Самият служител покъсно признал това в обяснение до началника. Всички документи от проверката били изпратени в ГД “Изпълнение на наказанията” и било наложено наказание понижаване в длъжност и писмено предупреждение за уволнение на служителя.

С измененията и допълненията на ЗИН от 2002 г. правният статус на чужденците, изтърпяващи наказания в българските затвори, не бе променен. За разлика от осъдените българи, на чужденците с влезли в сила присъди не им се предоставя възможност за настаняване в общежития от открит и преходен тип, независимо от размера на присъдата, нейния остатък и степента на поправка. Заедно с това те са лишени и от възможността да ползват отпуски и прекъсване на изпълнението на наказанието.

Броят на обвиняемите в 65-те следствени ареста в страната към 1 януари 2004 г. е бил 788. През последните две години бяха закрити няколко от арестите в София, в които нямаше възможност да се извършват подобрения на битовите условия, както и арестите в Бяла Слатина, Белене, Своге и Етрополе, но част от помещенията за задържане под кота 0 все още продължават да функционират. Общите проблеми за повечето от арестите са свързани с практическата невъзможност в помещенията да се осигурят нормални хигиенно-битови условия – естествена светлина, свеж въздух, достъп до тоалетна и течаща вода, както и за престой на открито на задържаните. Поради това общото материално положение на системата на следствените арести е значително по-лошо от това на затворите. Липсата на средства не позволява на ГД “Изпълнение на наказанията” да изгради необходимите съоръжения към арестите за престой на открито, за провеждане на свиждане, включително адвокатско, да оборудва места за съхраняване на продукти от хранителни пратки и да създаде условия за слушане на радиопредавания и гледане на телевизия. Най-тревожно продължава да е положението на арестите в градовете Сливница, Свиленград и Петрич, които функционират в условия на голяма пренаселеност, без пряк достъп на обитателите до дневна и слънчева светлина и без възможност за проветрение. Както и в предходни години, пренаселеността на следствения арест в Пловдив е довела до използването на легла на два етажа. Пак там през октомври 2003 г. 22-годишен наркоман бе намерен мъртъв в килията. Лекар от “Бърза помощ” предния ден е извършил преглед на обвиняемия, но въпреки заболяването му от диабет е преценил, че не е необходимо болнично лечение.¹⁶

Лошите условия, при които се изтърпява мярката за неотклонение “задържане под стража”, доведоха до увеличаване на броя на гражданските дела, водени от обвиняеми срещу следствените арести. В един от случаите, съдът призна за основателна жалба на ищеца срещу условията в следствения арест в гр. Търговище.

---

¹⁶ Виж *Право на живот*.

Подобно дело е било образувано и срещу ареста в гр. Варна, където ищецът в продължение на девет месеца е пребивавал в килия без дневна светлина, свеж въздух и спално бельо. В жалбата си той твърди, че тоалетната, която била разположена в килията, трябвало да се ползва пред всички нейни обитатели и че по време на престоя в ареста му е нанесен побой. В арестите с общ санитарен възел за всички килии най-често поводите за конфликти между обвиняеми и служители са свързани с невъзможността да се осигури на всеки задържан достатъчно време за достъп до течаща вода и до тоалетна. Поради това в част от арестите все още за физиологични нужди в килиите се използват бутилки или кофи.

Въпреки че през 2002-2003 г. правителството предприе някои спешни мерки за подобряване на материалното състояние на домовете за възрастни с умствена изостаналост и за възрастни с психични разстройства, през 2003 г. БХК отново констатира сериозни проблеми. Домуващите с умствена изостаналост не са реално отделени от психично болните лица, които се нуждаят от специфични терапевтични грижи. Все още не се извършва диференциране на грижите за хората с различна степен на умствена изостаналост и психично болните. Отдалечеността на домовете от големите градове възпрепятства социализацията на домуващите и води до редица проблеми, свързани с материалното обезпечаване, набирането на квалифициран персонал и адекватното медицинско обслужване. Хигиенно-битовите условия в част от домове са на много ниско ниво. Най-тежко продължава да е положението на лежащо болните, за които в повечето от домовете не се полагат адекватни грижи. Сериозни проблеми стоят и пред медицинското обслужване на домуващите. Тревожно високата заболяемост и смъртност на лицата с душевни недъзи продължават да предизвикват загрижеността на местни и международни правозащитни организации.¹⁷

Както и през предходни години, положението на малолетните и непълнолетните в училищата за деца с противообществени прояви – социално-педагогическите интернати (СПИ) и възпитателните училища-интернати (ВУИ) не се подобри. Процедурата по настаняване в тези заведения продължи да не съответства на международните стандарти за справедлив процес с възможност за произволни настанявания по административен ред, липса на адекватен съдебен контрол и адвокатска защита. В повечето от интернатите нуждите на децата от храна, дрехи, обувки и учебни пособия остават неудовлетворени. Обединените паралелки и недостатъчната мотивация на педагогическия персонал са довели до силно занемаряване на учебния процес. В някои от социално-педагогическите интернати настаняването се извършва в по-голяма степен по социални, отколкото по възпитателни критерии, поради което до 80 % от децата са от ромски произход. Системата на съществуващите СПИ и ВУИ спешно трябва да бъде модернизирана по такъв начин, че престоят на деца в тях да бъде обвързан с осъществяването на качествен учебен процес и с изпълнение на ефективна корекционно-възпитателна дейност.

10. Защита на малцинствата, агресивен национализъм и ксенофобия

---

¹⁷ Виж също *Изтезания, нечовешко и унизително отнасяне и наказание, свръхупотреба на сила от правоприлагащите органи.*

През 2003 г. не настъпиха никакви съществени промени в положението на лицата, принадлежащи към етнически малцинства в България. През годината страната бе посетена от Комитета на експертите по прилагането на *Рамковата конвенция за защита на националните малцинства*. До края на годината делегацията на успя да подготви своите препоръки. С цел да предизвика публично вътрешно и международно обсъждане на проблемите на малцинствата, БХК подготви два доклада, които представи на делегацията и на българската общественост – алтернативен доклад на правителствения доклад по конвенцията и доклад за положението на мюсюлманите по закон и на практика в България.¹⁸ В тях БХК представи законодателните и практическите промени в положението на малцинствата през последните години като постави акцента върху два основни проблема: дискриминацията спрямо ромите и отказът на официалните власти да признаят етническата самобитност на някои малцинства, като например македонците. В алтернативния доклад се посочват и някои несъответствия на българското законодателство с международните стандарти за защита на малцинствата и по-специално с няколко разпоредби на *Рамковата конвенция*.

Приетият през септември *Закон за защита от дискриминация* бележи прогрес в законодателната рамка за защита от дискриминация на етническа основа с това, че формулира широко сферите на защита от дискриминация; установява специален орган с ефективни правомощия да разследва и наказва дискриминацията и обръща бремето на доказване на дискриминацията в съответствие с изискванията на *Директиви 2000/43 и 2000/78* на Европейската комисия. Законът обаче започна да действа през януари 2004 г.

През 2003 г. ромите продължиха да бъдат обект на дискриминация в много сфери на обществения живот – в наемането на работа, здравеопазването, образованието, жилищната политика и системата на наказателното правораздаване. Както и в предходни години, през зимата на 2002-2003 г. териториалните електроразпределителни дружества периодично изключваха електричеството в ромските квартали. Акциите представляваха форма на колективно наказание, тъй като наред с длъжниците на електроразпределителните дружества бяха изключвани и изрядни потребители. Те доведоха до напрежение в много градове на страната, сред които Видин, София, Пловдив, Шумен, Сливен, Монтана, Лом и Перущица. Във Видин властите отговориха с репресии, включително с тежки наказателни обвинения срещу организаторите на протестите с цел сплашване.

Положението с достъпа до медицинска помощ за ромите през годината се влоши. За разлика от предходните години, системата на здравеопазване започна да идентифицира лицата, които нямат платени здравни осигуровки и да ги изключва от своите услуги. Ромите бяха засегнати сериозно от тази мярка поради липса на здравни осигуровки.

Никакъв прогрес не бе постигнат в осъществяването на декларираната от правителството политика на десегрегация на ромското образование. През 2003 г. продължиха да работят няколко десегрегационни проекта, които обаче не се финансираха от правителството, а от външни донори. Министерството на

---

¹⁸ И двата доклада са достъпни на сайта на БХК: www.bghelsinki.org.

образованието и неговите регионални инспекторати продължиха да подкрепят десегрегацията.

През септември правителството обяви План за действие по *Рамковата програма за равнопоставено интегриране на ромите в българското общество*, който конкретизира ангажиментите на правителството в няколко пункта на програмата. Предвидените в програмата средства за регулиране на ромските квартали и на жилищата в тях са много малко и крайно неадекватни на размера на проблема. Планът за действие също така не дава възможност за заплащане на транспорта на ромските деца, които пътуват до интегрирани училища вътре в рамките на населените места.

През годината в няколко големи града, включително в София, продължиха насилията на младежи от радикално настроени расистки групи. Техни жертви станаха роми и тъмнокожи чужди граждани. Този тип расистки мотивирано насилие обаче не попадна във фокуса на внимание на правоприлагащите органи в страната.

11. Правото на убежище

През 2003 г. година положението с правото на убежище в България се влоши и това засегна всички сфери на упражняване на това право. Влоши се положението с достъпа до територията на страната с оглед правото на търсещите закрила на достъп до процедурата. За това допринесе влизането в сила през 2002 г. на новия *Закон за убежището и бежанците*, с който отпада отговорността на гранична полиция за провеждане на ускорено производство. Национална служба “Гранична полиция” (НСГП) прекрати едностранно достъпа на представители на БХК до местата за задържане (т. нар. “приемници”) на чужденци, влезли в страната не по установения ред. По този начин се преустанови възможността за осъществяване на наблюдение върху задържаните лица и оказването на съдействие на онези, които са влезли в страната, за да осъществят правото си да получат закрила и убежище поради нарушаване на техни основни човешки права в страната им на произход. Така държавата не зачита правата на бежанците да получат достъп до производство за предоставяне на статут, а когато тези хора биват върнати обратно се нарушава принципа non-refoulement на *Женевската конвенция за статута на бежанците* от 1951 г. БХК получи информация за ежедневно и безконтролно връщане на търсещи закрила в страна или до границите на страна, от която те бягат. Освен нарушение на разпоредбата на чл. 33, ал.1 от *Конвенцията за статута на бежанците*, тази практика в много случаи е нарушение на чл. 3 от *Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи*. Агенцията за бежанците, компетентна по новия закон за бежанската процедура по границите, няма нито готовност, нито намерение да организира и открие транзитни центрове за гранични процедури през идущата година, което доведе до повсеместна практика на отблъскване на търсещи убежище и недопускането им до територията на България. В годишните си статистики МВР продължава да не прави разлика между отблъснати нелегални имигранти и търсещи закрила. През януари БХК отбеляза с тревога случаите на няколко иракски бежанци, които не бяха допуснати до

територията на страната от НСПП – Пристанище Варна. След отблъскването им от България те получиха убежище в Румъния. Подобен е и случаят на семейство бежанци от Грузия, придружени от малолетното им дете, които в продължение на 4 дни през април бяха държани между българската и турска граници от граничните власти при ГКПП ”Капитан Андреево”, не бяха допуснати до територията, въпреки подадените от тях молби за убежище, и бяха върнати в Турция. Същите бежанци два месеца по-късно получиха статут и закрила в Унгария.

След влизането в сила на новия закон се забеляза опит от страна на държавната администрация да провежда ускорено производство в центъра за административно задържане в София в нарушение на закона и на резолюциите на Изпълнителния комитет на Върховния комисариат за бежанците към ООН. Съдът отмени тази незаконна практика. Въпреки това през август 2003 г., отново в нарушение на закона, задържаните в центъра ирански кандидати за убежище Тайребе Пайрадванд Сабзали и съпругът ѝ Гасем Акбари, бягащи от Иран заради преследване поради приемане на християнската религия, бяха върнати в Иран от полицията, въпреки подадените от тях и регистрирани в Държавната агенция за бежанците молби за убежище и закрила. От връщането им в Иран до днес тяхното местонахождение е неизвестно и БХК се опасява, че е възможно те да са били екзекутирани или по друг начин тежко наказани съгласно законодателството, прилагано в Ислямска Република Иран.

Наблюдението на БХК на местата за задържане на незаконно пребиваващи чужденци констатира невъзможност на държавата да отвежда до границата или експулсира незаконно пребиваващите чужденци в разумни срокове. Имаше случаи на задържане в центъра за административно задържане в София в продължение на 4 до 9 месеца. По правило, на задържаните в този център чужденци не се връчва копие от заповедта за задържане и от заповедта за експулсиране или отвеждане до границата. Това прави невъзможно тяхното обжалване в предвидените от закона срокове и затруднява организирането на защитата на чужденците, която и без това е крайно усложнена от факта на ареста и липсата на държавна система за оказване на правна помощ на задържаните в ДВНПЛ лица. Единствената правна помощ се оказва от представители на БХК.

Регистрирането на молби за закрила в Държавната агенция за бежанците продължи да се извършва само от понеделник до сряда. Това означава, че през два от работните дни от седмицата, както и в събота и неделя, новопристигналите търсещи закрила в България не могат да се регистрират и да се ползват от закрила, изложени са на риск от евентуално задържане и дори отвеждане до границата в нарушение на принципа “забрана за връщане” (non-refoulement) на чл. 33, ал. 1 от *Конвенцията за статута на бежанците*.

По закон, от момента на заявяването, устно или писмено, на молбата за закрила пред държавния орган, търсещият закрила се ползва от “забраната за връщане”. За целта бежанецът има правото да получи български документ за самоличност, с който да се легитимира пред съответните полицейски органи, за да избегне задържане за незаконен престой. Една година след влизането на закона в сила все още се наблюдават търсещи закрила, които вместо надлежни документи за самоличност, получават от Държавната агенция за бежанците бележки, без снимка, а често и без печат, които единствено указват, че лицето следва да се яви пред

агенцията на определена дата. Полицейските органи не зачитат тези бележки за документ за самоличност със съответните негативни последици за търсещите закрила.

През 2003 г. Държавната агенция за бежанците при МС престана да оказва закрила на бежанци от Афганистан и прекрати предоставяната хуманитарна закрила. Закрила се оказва в единични случаи, тъй като се счита, че в Афганистан са настъпили демократични промени, които гарантират живота и сигурността на афганистанските граждани. По сходен начин се третират и молбите на палестинци, на лица от кюрдски произход, бягащи от Турция, и на граждани на Иран. Положителна промяна бе постигната по делото Шушеа, в което Върховният административен съд постанови, че палестинците са бежанци сами по себе си (*ipso facto*) и във всички случаи следва да получат закрила. Друг положителен съдебен прецедент бе делото Саид-Акбар, по което Софийски градски съд постанови, че жените без подкрепата на член на семейството от мъжки пол представляват рискова група, правата им не са защитени в Афганистан и поради това не следва да бъдат връщани, а да получат закрила в България.

Основен проблем остана бежанската процедура на непридружените малолетни и непълнолетни търсещи закрила. Не работи системата за назначаване на настойник, съответно попечител. Засега въвеждането на такава система е неуспешно поради отказ за съдействие от страна на органите по настойничество и попечителство към общините. Така се стигаше до провеждане на бежанска процедура с деца-бежанци и връчване на решения, включително и на отказ, без участието на законен представител, при полагане на невалиден подпис от страна на малолетно или непълнолетно дете. Нямаше и автоматично назначаване на процесуален представител-адвокат, който да следи за спазването на процедурата и да съдейства за обжалване на решението, ако то е отказ. След сключено с БХК споразумение, Държавната агенция за бежанците определя адвокати на БХК по време на производството, за да се осигури като минимум правно съдействие и представителство на тази уязвима група. Няма обаче практика за назначаване на особен представител от районен съд.

Системата на закрила на бежанците демонстрира своята неадекватност през годината в случая с отнемането на бежанския статут на Фейса Уолду Рефу от Етиопия, признат за бежанец в България през 1996 г. През май Държавната агенция за бежанците отне статута на г-н Рефу след като прецени, че той е действал против принципите на ООН и е извършил престъпления срещу мира и човечеството в нарушение на чл. 1F(a) от *Конвенцията за статута на бежанците* поради принадлежността си към Фронта за освобождение на оромо и поради насаждане на етническа омраза към други членове на етиопската бежанска общност в България. Конфликтите на г-н Рефу с етиопската общност бяха идеологически, политически и битови, но в никакъв случай не представляваха престъпления срещу човечеството. Подобни формални обвинения никога никога не е повдигал срещу него в България. Тези негодни аргументи за прилагане на една от изключващите клаузи по конвенцията бяха възприети и от два състава на Върховния административен съд, пред които делото бе обжалвано.

12. Права на жените

Към момента българското правителство все още не е изготвило доклади пред съответните институции на ООН за изпълнението на *Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените* и на Пекинската платформа за действие (ППД), приета на 4-та Световна конференция за жените в Пекин през 1995 г. Последните втори и трети консолидирани доклади по Конвенцията бяха представени през 1998 г. и правителството има задължението да отрази изпълнението на Конвенцията и на препоръките на Комитета за целия период оттогава насам. Освен това, българската държава се е ангажирала да представи и доклад за изпълнението на ППД във връзка с предстоящия преглед на изпълнението ѝ в рамките на ООН. Единствените приети до момента документи на високо ниво и относими към правата на жените през 1996 г. продължиха да бъдат Решение на МС от юли 1996 г. за приемане на национален план за действие и съответните мерки на правителството за изпълнение на ППД.

Българското правителство дължи изпълнение и по поетите ангажименти съгласно Ревизираната европейска социална харта. През лятото на 2003 година се получи първият изключително критичен доклад на Комитета на експертите, включително и в области като равното заплащане на мъжете и жените и сексуалното насилие на работното място.

Ако се анализира постигнатото през 2003 г. могат да се отчетат някои постижения в областта на законодателството и донякъде в областта на политиката по отношение на равнопоставеността. Тези постижения включват:

- Приемането през септември 2003 г. на *Закона за защита срещу дискриминацията*, който включва и дискриминация на основание на пола. Законът предвижда създаването на комисия за защита срещу дискриминация, която чрез специален състав ще разглежда и случаи на дискриминация на основание на пола.
- През май 2003 година бе приет и *Законът за борба с трафика на хора*, в сила от януари 2004 г. Наскоро бяха приети и подзаконовите актове към него.
- Проектно-закон за защита срещу домашното насилие бе предложен от неправителствени организации и предстои да се разгледа от 39-то НС.
- От 2003 г. България участва вече и в Рамковата стратегия на Общността за равенство между половете (2001-2005 г.), като през декември 2002 г. бе приет Закон за ратификация на меморандума за участие в тази стратегия.
- През 2003 г. към Министерство на труда и социалната политика бе създадена Консултативна комисия за равни възможности на мъжете и жените и на неравнопоставените групи в трудовата сфера, съставена предимно от женски неправителствени организации. През 2003 година правителството прие Национален план по заетостта, като негов 4-ти стълб бе насърчаването на политика за равни възможности на мъжете и жените. Министерството на труда и социалната политика (МТСП) ще осигурява изпълнението му чрез специализирани проекти.

Всички тези постижения, макар и да говорят за воля за подобряване на законодателството във връзка с равенството на жените и мъжете, са предимно резултат от натиска, оказван от ЕС за хармонизиране на законодателството и от

дейността на неправителствените организации в страната. Освен това, повечето от тези положителни промени са настъпили съвсем скоро и доказването на тяхната ефективност и финансова обезпеченост тепърва предстои. През 2003 г. жените продължиха да бъдат обект на дискриминация в много сфери на обществения живот. Достъпът им до някои сфери на упражняването на труд бе значително ограничен. Трафикът на жени продължи да бъде сериозен проблем, а корупцията сред правораздавателните органи продължи да пречатства успешната борба с него. В борбата с домашното насилие не бе постигнат никакъв съществен напредък.

13. Дискриминация към хората с увреждания

Въпреки че 2003 г. бе обявена за европейска година на хората с увреждания, дискриминацията спрямо тях в България продължи. В парламента бяха внесени три законопроекта, уреждащи техните права, чието консолидиране и разглеждане евентуално през 2004 г. предстои. Най-сериозен бе проблемът с настанените в институциите на Министерството на труда и социалната политика. Много от тези институции са просто складове за хора в отдалечени места на страната, които не предлагат смислени дейности и адекватни медицински и други грижи. Част от тях са в окаяно материално състояние, въпреки усилията на министерството за известно подобряване през 2003 г. Посещенията на БХК в тези институции през годината разкриха също така липса на адекватни медицински грижи и злоупотреби със запрещението от страна както на роднини, така и на директори на институции. През годината продължи рутинната практика настанените в тях да се поставят под запрещение на основание на писмо на министерството от 1999 г. Никакви промени не бяха направени в нормативната уредба, регулираща мерките за физическо ограничение, поради което практиката на незаконно изолиране продължи в няколко от институциите, които БХК посети.

За хората с физически увреждания най-сериозният проблем бе недостъпната архитектурна среда. Невъзможността да се ползва градският транспорт, да се ходи на работа и училище, недостъпните тротоари, рампи и асансьори обрича тези хора на изолация и им причинява тежки емоционални травми. По-голямата част от хората с увреждания не успяха да гласуват на местните избори поради недостъпност на избирателните секции и свързаните с това неудобства и емоционален стрес, въпреки промените в избирателния закон, които се предполагаше да улеснят това. През 2003 г. бяха заведени над 30 съдебни дела, свързани с недостъпната архитектурна среда. В резултат от едно телевизионно предаване, показващо невъзможността на човек с инвалидна количка да влезе в сградата на Карловския районен съд, за да защити правата си, съдът изгради рампа за инвалидни колички.

Върху изготвянето на този доклад работиха Юлиана Методиева, Станимир Петров, Красимир Кънев, Илиана Савова, Вълко Станев, Росица Стойкова, Геновева Тишева. БХК носи цялата отговорност за съдържанието на доклада.